

İlahiyat Fakültelerinde İslam Felsefesi Disiplini Üzerine Bir Değerlendirme

Fehrullah TERKAN

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

e-posta: fterkan@gmail.com

Özet

Bu çalışma, iki kısımdan oluşmaktadır: İlk kısımda, Türkiye’deki İlahiyat Fakültelerinde yer alan İslam Felsefesi disiplini, bu alandaki çalışmalar ve disiplin çerçevesinde üretilen çalışmalarda ortaya çıkan “İslam felsefesi” algısı hakkında genel bir değerlendirme sunulmaktadır. İkinci kısımda ise İslam Felsefesi alanında yapılan akademik çalışmaları olumlu veya olumsuz yönde etkileyen temel faktörler kısaca ele alınmaktadır. Bu çalışma ayrıca her iki hususta teorik problemlerin izalesine yönelik önerilerde bulunmakta ve alan çalışmalarının nitelik olarak geliştirilmesi için neler yapılabileceğine dair bazı somut tekliflerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Felsefesi ana bilim dalı, İslam felsefesi, İlahiyat fakültesi

An Appraisal of the Discipline of Islamic Philosophy in the Faculties of Divinity

Abstract

The aim of this study is twofold: on the first hand, it offers an evaluation on the discipline of Islamic Philosophy, which is part of the curriculum of the faculties of divinity, studies conducted in the field, and the perception of “Islamic Philosophy” among the scholars which appear in these studies. And on the second, this study briefly tackles certain issues that affect academic researches in one way or another. Also found in this evaluation are suggestions made towards untangling certain theoretical problems concerning the conception of the discipline and some concrete proposals as to what to do for the improvement in the quality of studies in the field.

Key Words: Faculty of Divinity, Studies in Islamic Philosophy

Bu değerlendirme yazısında, İlahiyat Fakültele-ri bünyesinde yer alan İslam Felsefesi Ana Bi-lim dallarının akademik anlamda aktüel duru-munu mütalaa etmeye yönelik bir durum tesbiti yapacağım; sonra bu durumun nedenlerine de-ğinererek bu alandaki araştırmaların nitel ve nicel olarak geliştirilmesi için nelerin yapılması ge-rektiğine dair önerilerde bulunacağım. Bir baş-ka açıdan bu çalışma, günümüzde Türkiye’de İslam Felsefesi disiplininin ideal hedefleri açı-

sından geldiği noktaya dair bir değerlendirme sunma ve bir özeleştiri yapma amacını taşımak-tadır. Yakından bakılınca, İslam Felsefesi disip-lininin, belli hedeflere sahip olduğunu söyleme-nin zor olduğunu ve eğer varsa bu hedeflerin genel çerçevesinin açık olmadığını ifade eder-sek daha baştan genel duruma dair bazı ipuçları vermiş oluruz.

I. Genel Bir Bakış

Genel olarak bakıldığında şöyle bir manzara ile karşı karşıya olduğumuz söylenebilir:

“İslam Felsefesi” kapsamında değerlendirilen felsefi düşüncelerin, İslam’ın felsefesi olup olmadığı konusunda zihinlerde net bir duruş henüz yoktur. Çalışmalara yön verecek bir amaç-ilklenin yokluğu hissedilmektedir, zira disiplinin üzerinde ittifak edilen bir tanımın olduğundan söz etmek kolay değildir. Kabul edileceği üzere, daha başlangıçta yapılacak bir tanım, disiplin çerçevesinde yapılacak çalışmalarını da belli bir ilke ve standarda bağlayacaktır. Fakat bu hususta disiplin-içi akademyada bir icma bulunmamaktadır. Bu gerçek, İslam Felsefesini, ya daha çok zamansal periyodlar açısından veya birey olarak filozoflar üzerinden tanımlama çabalarına yol açmıştır. Dolayısıyla, disiplinin bu iki seçeneği aşan bir üst amacından söz etmek oldukça zordur. Bazı araştırmalarda varlığı sezilen bir amaç varsa, bu da bireysel itina ve ihtimamla sınırlıdır.

İslam Felsefesi disiplin çalışmaları, kültürel sebeplerden dolayı, Batılı ve Müslüman araştırmacılara aynı şeyi ifade etmeyebilir, hatta belki de etmemelidir. Ve hatta sorunların çoğunun bu farklı anlamlardan çıktığı bile söylenebilir. Dolayısıyla disiplinin bir tanımının yapılması belki bir açılım sağlayabilir. Bu bağlamda İslam Felsefesi disiplini, şu iki şekilde bir tanımlama içerisinde değerlendirilebilir: Olgusal tanımlama ve Amaçsal tanımlama.

1. Olgusal tanımlama

Buna göre, İslam felsefesi, kendi tarihsel ve entelektüel bağları çerçevesinde bir tanım kazanabilir. “İslam felsefesi” nedir? Mahiyeti nedir? Bu noktada, İslam Felsefesi ana bilim dallarının bir perspektif üzerinde karara varmalarının daha isabetli olacağını vurgulamaya yönelik olarak, İslam Felsefesi tabirinin neleri ihtiva ettiği üzerine birkaç söz söylemek yerinde olur.

Disipline ad olarak konan “İslam Felsefesi” tabiri, temsil ettiği felsefi faaliyeti tasvir etmeye yönelik olarak en temelinde teknik bir tabirdir. Yani bu disiplin, ağırlıklı olarak, İslam’ın klasik döneminde felsefenin altın günlerini yaşadığı asırlarda Müslüman filozoflarca üretilen felsefi

düşünceleri mevzubahis etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, İslam felsefesi faaliyetleri, genel felsefe tarihi içerisinde bir halka olarak değerlendirilip, düşünsel esasları ve üzerine oturduğu ana paradigmayla bağlantısı koparılmaksızın tanımlanır. Her ne kadar paradigmanın ne olduğu konusunda tartışmalar sürse de üretilen felsefenin hakim yaklaşımının, hassaten klasik dönem itibarıyla, daha çok Aristocu ve Yeni-Eflatuncu olduğu kabul edilmelidir. Buna ilaveten, nisbeten daha sonraki dönemlerde geliştirilen ve kaynağını İbn Sina’da bulan tasavvuf ağırlıklı düşüncelerden bahsetmek gerekir, her ne kadar bu klasik sonrası dönemdeki felsefede hakim olan bakış açısını yansıtmaları da. Elbette bir disiplin olarak İslam Felsefesi, klasik dönemi aşan bir zaman dilimini şamil olarak, tasavvuf temelli düşünceleri de ele almak zorundadır; ancak bu zorunda oluş, söz konusu disiplinin çağdaş düşünsel gelişmeler bakımından yeni tasnif ve tanımlamalar yapma imkanını ortadan kaldırmamalıdır. Zira netice itibarıyla, İslam Felsefesi disiplininin mahiyet taslağı belli bir kıstasa göre yapılmış değildir ve daha ziyade genel bir çerçeveye oturtulmuştur. Tarihsel kayıtlar, felsefenin gelişim sürecindeki gayr-i İslami unsurların da haklı olarak “felasife-i İslam” kapsamına sokulduğunu söylüyor bize. Felsefenin İslam medeniyetindeki gelişim tarihinin tasviri açısından bunun bir mahzuru yoktur, hatta yapılanın doğru olduğunu söylemek gerekir. Olgusal tanımlama cihetinden vurgulanması gereken diğer bir husus, İslam felsefesinin, Grek esaslı felsefenin İslam kültürü içerisinde yeni bir yoruma tabi tutulmuş bir felsefi faaliyetler dizisini yansıttığıdır.

İslam felsefesinin neliği konusunda zihin bulandıran bir etken, bu felsefenin aktörlerinin, ekseriyetle Müslüman olmaları ve hakikat iddiasında bulunan İslam dinin hakimiyeti altında felsefe üretmeleridir. Bu gerçek, çoğunlukla öznel nedenlerden ötürü söz konusu aktörlerin fikirlerinin, her ne kadar zorunlu olmasa da, onların İslami kimliğinden bağımsız olarak değerlendirmeye tabi tutulmasında tereddüt ve çekingenliğe sebebiyet vermektedir. İstisnalarına rağmen bu, belirgin bir tutumdur. Böylece İslam Felsefesi tabirinin bazen yanlış yorum-

lanması veya muhtemelen kişisel temennilerin yanılması sonucu, teorik düzlemde geleneksel olarak bilhassa sistem filozoflarının ürettikleri düşüncelerin İslamiliği iddia edilmiştir. Bu ifade, onların zorunlu olarak gayr-i İslami olduklarını ima etmemekte ve bu doğrultuda bir fikir ileri sürme amacını taşımamaktadır. Vurgulanmak istenen husus, bir vakianın tam olarak ne olduğunun tüm nitelikleriyle ortaya konmasının, doğru değerlendirmeler yapmak açısından ehemmiyet arzettiğidir. Diğer taraftan, İslam felsefesini tanımlarken, kesin tanımlı bir kıstasın yokluğu, İslam'da felsefe geleneği içerisinde ileri sürülen bazı teorilerin, bazan hiç alakası olmamasına rağmen diğer bazı teorilere temel ve destek kılınabilmesine yol açmıştır. Bu, bir teorinin iç-tutarlılığı açısından her zaman bir probleme kaynaklık etmeyebilir; ancak teori içerisinde birbirlerine payanda kılınan düşüncelerin paradigmalarının farklı olması, o teorisinin kabul edilebilirliği noktasında kafa karışıklığına sebebiyet vermektedir. Bu açıdan İslam felsefesi tabirinin, oldukça geniş bir çerçevede İslam medeniyetindeki düşünsel üretimi tasvir ettiği söylenmelidir.

Yukarıda değinilen zorluklar, İslam felsefesinin günümüzde bir araştırma disiplini olarak çalışmasını da doğal olarak etkilemektedir. Etkisini hissettiren başka bir unsur, tarihte üretilen düşüncelerin devasa bir hacme sahip olduğu gerçeğidir. İslam felsefesinin neliği meselesinde önemli katkılar sunacak olan bu kitabiyat, disiplin çalışmalarına ciddi bir katkı sağlayacak tarzda tahkik, neşir ve tahlil edilmeyi beklemektedir. Buna bağlı olarak zikredilmesi gereken diğer bir etken, İslam felsefesine dair yoğun akademik çalışmaların görece geç bir dönemde başlamış olmasıdır. Bu etkenler, İslam Felsefesi disiplininin halihazırda tarihsel araştırmacılık aşamasının ötesine geçen bir alan araştırmasında yeni yeni bir mesafe katetmeye başlamasının nedenlerindedir. Bununla kastettiğim şey şudur: tarihte ortaya konan düşünceleri ele alıp kim ne söylemiş, kim kimden etkilenmiş, hangi düşünce hangi düşünceden çıkmış ve geliştirilmiş, vs. tarzındaki araştırmalar, yani daha sonraki disiplin içi analitik araştırmalara temel ve hammadde oluşturacak şekilde yapılan tarihsel

tedkikler, gayet doğal olarak, alan çalışmalarında hakim olmuştur ve hala da bu hakimiyetini sürdürmektedir. Zaten ana bilim dallarında İslam Felsefesi muhteviyatı gereği bir anlamda bu çerçevede anlaşılmaktadır. Yani "İslam felsefesi" bir nevi düşünce ve teorilerin arkeolojisinin yapıldığı bir disiplin durumundadır. Zira İslam felsefesi, günümüzde aynı şiddette entelektüel üretimini sürdürmeyen ve bu anlamda bir geçerliliği olmayan tarihsel bir gerçeklik olarak görülmektedir. Felsefe geleneğinin aynı şiddet ve yoğunlukta devam etmemiş olmasının iki sonuç doğurduğu söylenebilir: a) bu durum, İslam kültür tarihinde önemli bir yere sahip olan tarihsel felsefi gelenek hakkında belki de haklı olarak bazan duygusal bir benimsemeyi çağrıştıran bir halet-i ruhiyenin hakim olmasına sebebiyet vermiştir; b) felsefi üretkenliğin gittikçe zayıflamasıyla kültürün felsefi atmosferi zayıflamış ve uzun yıllar süren bu durum, toplumsal bazda felsefi kültürün dışlanmasına yol açmıştır. Bu son durum ise, alan araştırmacıları olarak bizlerin, hala o klasik dönemde üretilen felsefeyi anlamaya çalışma gayretinde olmamızı açıklayabilir. Tahlil ve tefhim ameliyesi bir süreç içinde olacağı için, bu alan, İslam medeniyetinde yaşamış olan ve kendi dönemlerinde felsefe üreten entelektüellerin ortaya koyduğu ürünlerin gelişim sürecini inceleyen, teorilerin mukayeseli tahlilini ve diğer düşüncelerle etkileşiminin incelemesini konu edinen bir disiplin görünümünü bir süre daha devam ettirecektir. Meseleyi bu şekilde koymak, İslam felsefesi çalışmalarının "salt akademik" bir anlayışla sürdürülmesi gerektiği düşüncesine haklılık kazandırmaktadır.

Aslında İslam Felsefesi'nin yukarıda anlatılan tarzda anlaşılması Batı'daki ilmi çevreler için de geçerlidir ve bu tabir daha çok Batılı bir kullanımın şüyu bulmasıyla İslam dünyasında kabul görmüştür, bilindiği üzere. Bu anlayışla çalışan Batılılar, "salt akademik" diye tasvir edebileceğimiz şekilde araştırmaları sürdürmekte ve genel olarak kabul edildiği üzere, oldukça etkili incelemeler ve tahliller sunabilmektedirler. Onların İslam felsefesini genel felsefe tarihi içerisinde ama İslami kültürde yorumlanmış olarak ele alıp teorik referansla-

rını da açıkça ve hatta bazen üzerine basa basa ifade etmeleri, sıklıkla art niyetli olarak değerdendirilmelerine sebep olmakta; yurtiçindeki akademik çevrelerde, kötü niyetli bir Oryantalist bakış açısı olduğu gerekçesiyle ihtiyatla karşılanmaktadır.

İlahiyat fakültelerinin bünyesinde yer alan İslam Felsefesi anabilim dallarında baskın olan yaklaşım, kanaatimce, zikredilen Batı kaynaklı anlayıştan farklı olarak, İslami kimliğe ve dini referanslara daha çok atıfta bulunan bir gayreti yansıtmaktadır. Burada göze çarpan tutum, klasik dönem Müslüman filozofların değişmez bir şekilde İslam dinini esas alarak felsefe ürettikleri veya en azından İslam'ın dini öğretilerini felsefi olarak açıklama amacıyla imal-ı fikr eyledikleri inancına mebnidir. İslam felsefesi üzerine yazılan eserlerde hakim olan bu eğilim genelde uzlaştırmacıdır ve dolayısıyla araştırmaların akademik anlamda biraz da yanlı olması sonucunu doğurmaktadır. Araştırmacıları bazan bu yaklaşıma meyyal kılan ve bazan da bu yaklaşımda sebatkar kılan bir sebep, kanaatimce, klasik dönem sonrası aynı kalite ve şiddette olmasa bile farklı bir paradigma ile yoluna devam eden felsefe faaliyetidir. Bu sonraki dönem faaliyetler, ağırlıklı olarak tasavvufi anlayışı merkeze alarak Sufi paradigma ve terminolojiyi daha çok yansıttılar.¹ Genel olarak İslam kültüründe ve hassaten bazı akademik zihinlerde tasavvuf, İslam diniyle mündemiç ve dinin asli bir unsuru olarak varsayıldığı için, felsefi bir açıklayıcı faktör olarak kolayca benimsenmiştir. Bunun sonucu olarak, Meşşâ'î renkli klasik dönem sonrasında ve özellikle İran kültür havzasında üretilen felsefi düşünceler, kendilerinin asli rengini veren tasavvuf anlayışının bahsettiğimiz şekilde kabulü sebebiyle, Meşşâ'î kökenli düşünceler kadar meşruyet sıkıntısına düşmemiştir. Aslında müşahede ettiğimiz şey, din ile uzlaştırılması

çok zor olan Grek kaynaklı düşünceleri esas alan bir faaliyetin, bu bilinç sebebiyle, tarihsel olarak daha fazla içselleştirilmiş olan tasavvufu merkeze koyarak mistik bir felsefeye doğru evrilmesidir. Kültürdeki baskın Sufi öğeler ve özellikle felsefe ile hemen hemen ortak anlamı olarak kullanılan "hikmet" kavramı, bu evrilmenin ortasında etkili bir rol oynayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Genelde İslam Felsefesi disiplini hakim olan bakış açısı da budur. Bu bağlamda, İbn Sina'nın hem Meşşâ'î hem de Sufi paradigmaya sahip olmasının, felsefenin meşrulaştırılmasında ne kadar etkili ve önemli bir yere sahip olduğu ve bu çerçevede üzerinde en çok durulan ismin neden İbn Sina olduğu kolayca anlaşılabilir. Bu açıklamalarla yapmak istediğim şey, mevzu bahis ettiğimiz disiplin içerisinde yer alan araştırmalarda İslam felsefesini okumada ve yorumlamada kendini gösteren temel yaklaşımı ortaya koymaktır.

İlahiyat Fakültelerinde İslam Felsefesi'nin çoğunlukla bu şekilde yorumlanmasının, iki yönlü bir işleve sahip olduğu söylenebilir: ilk olarak bu yorum, ne kadar aşırı uçta bir yorum olursa olsun, o felsefi düşünceleri üreten insanların Müslüman olduklarının haklı olarak vurgulanması ve felsefeye böylece bir meşruyet kazandırma gayretinin sürdürülmesi amacını taşımaktadır. İkinci olarak, İslam felsefesi çerçevesinde tasviri anlamda olsa da okunan ve okutulan teori ve düşüncelerin sofistike yapıları öne çıkarılarak, bir anlamda zımnen de olsa, İslam dininin felsefe ile bir sorununun olmadığı telkin edilmektedir. Bu telkin daha çok bireysel içselleştirmeyi kemale erdirmeye amacını taşısa bile, dışarıya yönelik bir manifesto kaygısı da içinde barındırmaktadır. Bu ifadeler, bu satırların yazarı tarafından zorunlu olarak tenkid maksadıyla dillendirilen ifadeler değildir. Daha ziyade bunlar, her zaman yanlılanabilirlik özelliğine sahip bir tesbit ameliyesinin sonucudur. Ancak araştırmacıların bilinçaltında etkili olan böylesi bir tavır, onları apolojetik bir konuma itmekte ve bütün enerji ve mesai savunmacı bir refleks ile özgünlük iddialarını ispatlama ameliyesine harcanmaktadır. Bu bağlamda zikredilmesi gereken bir husus, İslam

1 Klasik dönemde de bu türden yaklaşımlar elbette vardı; ancak hakim paradigma Meşşâ'î olduğu için, söz konusu yaklaşımlar fazla varlık gösteremediler. Zaman periyodu olarak klasik dönem içerisinde kalan Endülüs'te İbn Meserra'nın ve bariz bir şekilde İbn Tufeyl'in mistik paradigmayı esas alan görüşleri örnek olarak verilebilir.

felsefesinin özgünlüğü konusunun zihinleri meşgul eden canlı bir problem olmaya devam etmektedir, ki bu noktada özgünlük iddiaları da tek tek bazı teoriler veya felsefi önermelerden çok genel olarak bir kimlik tayini yapılracasına mistik paradigmaya referansla ileri sürülmek istenmektedir.

İşte bu yaklaşım tarzı, doğal olarak İslam felsefesi disiplini çerçevesinde yapılan çalışmalarda hem muhteva ve hem de akademik kaygılar açısından belirleyici olmaktadır. Her ne kadar belli bir tavır ve bakış açısıyla yapılmış olsalar da söz konusu tutum İslam Felsefesinin tahliline yönelik bir faaliyetin icraatını açık bir şekilde göstermektedir. Yine de bu, ancak niceliksel bir durumun açıklaması olabilir.

İslam felsefesi disiplini içerisinde ortaya konan çalışmaların nitelik açısından değerlendirmenin en iyi yolu, belki de bu çalışmalarını aynı alanda Batı'da yapılan çalışmalar ile mukayese etmektir. Zira karşılaştırıldığı zaman her iki grup çalışmalar arasında bariz olarak bir nitelik farkı görülmektedir. Bunun en iyi kanıtı, diğer disiplinlerde de olduğu üzere, oldukça titiz ve akademik standardı yüksek inceleme ve araştırma yöntemleriyle ortaya konan Batılı araştırmacıların çalışmalarında görülen derinlik, analitik tutum ve kapsayıcı araştırma tekniklerinin kullanıldığı gerçeğidir.

Buradan çıkan sonuca göre, İslam felsefesi alanında üretilecek çalışmaların iki amacı olabilir: İslam felsefesinin kapsadığı alanlarda üretilen fikirlerin veya teorilerin tahlil edilip ortaya konması veya İslam düşüncesine katkıda bulunacak fikir üretiminin gerçekleştirilmesi. Esasen söz konusu bu amaçsal çerçeve, disiplinin a) salt akademik çalışmalar ve b) İslam düşüncesine yaptığı düşünsel katkı olmak üzere iki perspektifi ön plana çıkarmakta ve alan araştırmacılarını fiilen bir tercihe zorlamaktadır. Yukarıda irdelediğimiz hususlar, ilk amacın benimsenip çalışmalara buna göre yön verilmesini telkin etmektedir. İkinci amaç ise bizi disiplinin ikinci tarz tanımlamasına götürmektedir.

2. Amaçsal tanımlama

Alanda hakim olan fiili duruma rağmen, hemen belirtilmelidir ki zikredilen iki perspektifin bir-

birini dışladığından bahsedilemez. Yani hem olgusal tanımlamanın empoze ettiği akademik çalışmalar ve hem de burada ele alacağımız teleolojik tanımlama birbirinin alternatifi değildir. Ancak ele aldığımız disiplin içerisinde ortaya konan her türlü çalışmanın arkasındaki amaçsal hassasiyetlerin tesbit edilmesiyle ortaya çıkmaktadır ki bir perspektif diğerinden daha baskın olabilmektedir, yukarıda değindiğimiz şartlar müvacehesinde şu anda olduğu gibi. Bu baskınlık ise disiplin faaliyetlerinin kaderini tayin etmektedir. Salt akademik hassasiyetler, değindiğimiz gibi, umumiyetle Batılı oryantalist araştırmalarda bariz bir şekilde müşahede edilmektedir. Daha öncesini hesaba katmazsak, neredeyse bir asırdır küresel akademik faaliyetlere hem nitelik ve nicelik hem de yöntem olarak hakim olan Oryantalist çalışmalar, insafılı bir bakışla kabul edilmelidir ki oldukça yararlı, yönlendirici ve öğretici bir akademik çalışma ahlakı ortaya koymuştur. Siyaseten art niyetli münferid hadiseler bu yargıya dahil değildir. Batılı akademik araştırma ve tahlil etme tarzı, biz alıcı konumundaki araştırmacılar da bazen açıkça ifade edilen ama çoğunlukla da zımni bir kabul görmektedir. Ama bu, her bir araştırmacının Batı'da çıkan alanla ilgili yayınları takip ettiği anlamına gelmemektedir. Bu gerçeğin hem ihmale dayalı hem de ülkenin akademik şartlarının haklı kıldığı bazı sebeplere dayalı gerekçeleri bulunmaktadır (ki bunlara aşağıda kısaca değineceğiz). Her halükarda görünen odur ki araştırmacılar, Batı kültürünün yaygın ve etkili olması dolayısıyla, bazen art niyetli olmakla suçlansa da Batı tarzı çalışmayı hem daha dikkatli ve hem de daha titiz bulmaktadır. En azından yaygın olarak görünen budur. Bu hüsnü kabul son tahlilde haklıdır ve doğrudur. Ancak bu haklılık araştırmalarda niteliksel bir ivmeye dönüşmediği sürece, İlahiyat Fakültelerindeki çalışmalar, her zaman referans kaynağı olarak Batılı araştırmalara bağımlı ve onları takip eden durumda kalacaktır.

Türkiye'de akademi dünyasında aynı seviyede araştırma ve tahlil etme gücünün olmamasının ardında farklı nedenler bulunabilir. Bunlar arasında eğitim tarzı, maddi imkanlar, kaynaklara erişim sorunu, vs. gibi hususlar

sayılabilir. Ancak hassaten İlahiyat ve İslam Felsefesi disiplini hakkında konuşacak olursak, Batı tipi akademik araştırma standartlarında salt akademik hassasiyetle araştırmalar yapamama hadisesinin daha önemli bir sebebinden bahsedilebilir. Bu sebep, daha ziyade kişilerin zihniyet dünyasıyla alakalıdır. Aslında artık Oryantalist akımın başladığı dönemdeki kadar siyasetle yüklü olmamasına karşın bazı çalışmalarda düşük ölçekte başka bir amaca hizmet eden bir niyet sezilebilir. Ancak Batılı bir Oryantalistin İslam kültürüyle ilgili veya daha spesifik olursak İslam felsefesiyle ilgili “salt akademik” hassasiyeti, gerçekte, ele aldığı konuyu olduğu gibi ortaya koyma endişesinden kaynaklanmaktadır. (Bu endişenin hizmet ettiği gaye hakkında spekülasyon yapılabilir.) Bunda ne kadar başarılı olup olmadıkları başka bir tartışma konusudur, ancak onların bazen şaşırtıcı derecede farklı dillerde farklı yorumları eşeleyerek bir konuyu incelemelerinin sebeplerinden biri budur. Bu noktayı uzatmamın sebebi şunu anlatmaktır: ülkenin kültür ortamına yetişen insanların, belki tarihsel ve psikolojik nedenlerle haklı olarak, diğer kaygılardan sıyrılarak, zihinlerini soyutlayarak bir meseleye salt akademik bakmakta zorluk çektikleri bir gerçektir. Benim görebildiğim kadarıyla, örneğin İslam Felsefesi alanında bir Müslüman filozofu ele alıp tahlil ederken, ne kendi Müslüman kimliğimizi bir kenara bırakabiliyoruz ne de incelediğimiz filozofun Müslümanlığını. Esasen “İslam felsefesi” okurken, “İslam’ın felsefesi”ni okuduğumuza dair bilinçaltımız, sanki, bizi o filozofun söylediği her şeyi İslam’a uygunluk çerçevesinde ve bu endişeyle söylediği varsayımına mahkum etmektedir. Böyle bir yaklaşım ise metinleri okurken o filozofun ne dediğine dair yanlı bir okuma yapmamıza sebep olabilmektedir. Bu kaygı, bizi bu türden kaygılardan yoksun olan Batılı bir araştırmacının yaptığı gibi kapsamlı ve analitik okuma yapmaktan alıkoyabilmektedir. (Burada her bir Batılı araştırmacının aynı meziyete sahip olduğu iddia edilmemektedir. Ayrıca burada Batılı birine cahilce öykünme teşvik edilmemekte ve sadece kendi kültürümüze ait klasikleri neden onlar kadar iyi tahlil edemeyişimizi anlama teşebbüsünde bulunmaktadır). Bahsettiğim bu akademik

hassasiyet, çoğunlukla ve yanlışlıkla pejoratif bir anlamda “oryantalist bir bakış açısı” diye yaftalanabilmektedir. Zira burada kriter olarak alınan önemli bir husus, yapılan açıklamalarda dine referansın beklendiğinden daha düşük düzeyde olması ve Grek kökenlere fazla referansta bulunulmasıdır. İstisnaları hariç tutarsak, Batılı çalışmalar bu tür açıklamaları zorunlu olarak art niyet taşıdıkları için değil, İslam felsefesi geleneğini, türedi olmayan bir biçimde görüp genel felsefe tarihinin düşünsel safhalarından biri olarak değerlendirmeye meyyal oldukları için yapmaktadırlar.

Öte yandan, şu paradoks çok ilginçtir: aslına bakılırsa, bizim söz konusu ettiğimiz o kaygıdan kurtulmakta zorlanmamız, kendi açımızdan İslam düşüncesine bir katkıda bulunma endişesini de beraberinde taşımaktadır. Ve eğer varsa amaçsal tanımlamanın altında yatan saik de budur. Bunun aksine, Batılı bir araştırmacının her zaman böyle bir sıkıntısı yoktur. Ama tarihte İslam düşüncesi çerçevesinde üretilen fikirleri doğru tahlil etmek de, paradoksal olarak, ancak o kaygıdan bağımsız bir araştırmayı gerektirmektedir. Aslıolan, disiplin içerisinde her iki unsurun mütemmim cüzler olarak birlikte iş görmesidir. Fakat hem disiplin içerisinde paradigmanın belirsizliği ve hem de yöntem konusundaki fikir ayrılıkları bunun önünde engel olarak durmaktadır.

İlahiyat fakültelerinde İslam Felsefesi disiplini ve bu disiplin içerisinde gerçekleştirilen araştırmalara panoramik bakıldığında görülen şudur: disiplinin aktörleri, bu disiplinin *telos*’unun ne olduğuna tam ve icmaen karar vermiş gözükmemektedirler. Araştırmacılar arasında dar anlamda bir ekolleşme ihtiyacı da duyulmamıştır. Bu, zorunlu olarak kötü bir durum değildir. Fakat böyle bir gelişme yani ekolleşme, bir taraftan, amaçsal tanımlamayı ve üretimi körükleyebilir ve diğer taraftan da muhtemelen düşünsel faaliyetleri fikir teatisi yoluyla canlandırıp yeni açılımlar sağlayacak düşünceler üretme zemini yaratabilirdi. Bunun aksine, yukarıda bahsettiğim amaçsızlık, araştırmacıları daha bireysel ve kurumları tatmin etme amacına yönelik çalışmalarla meşgul etmektedir. Burada Türkiye’deki akademik siste-

min sorunlu olmasının oldukça belirleyici etkisine de işaret edilmelidir.

Sonuç olarak, İlahiyat Fakültelerinde talim edildiği haliyle İslam Felsefesi disiplini üretilenlerin, genel olarak İslam düşüncesine bir katkıda bulunduğu söylenemez. Yapılanlar, temelde tarihsel araştırmalardır. Yani daha çok, hala düşük standartlı bir çalışma geleneği ile, yapılanların ne anlama geldiğini kavramaya yönelik salt akademik çalışmalar aşamasında bulunuyoruz. Bu cümlemin ilk kısmını, bir eleştiri noktası olarak ifade etmiyorum. Yapılanlar, yapılması gerekenlerdir, tahkik ve neşir anlamında. Burada vurgulanmak istenen şey, öncelikle yapılmakta olanın niteliği ve standardının yükseltilmesi gerektiğidir. Ancak bu, ilave olarak çağdaş İslam felsefesi oluşturmaya yönelik gayretleri dışlamamaktadır. Akademik çalışmaların Müslümanların çağdaş felsefi ve teolojik sorunları ile ilgili bir faaliyete girişme sürecine girmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, yapılanlar ve yapılacak olanlar, yüksek bir düzey yakalayamayan amaçsız telifler olarak kalmaya mahkumdur.

Her durumda, İslam Felsefesi disiplini içerisinde kendini gösteren garip bir resmi de görmezden gelmek hata olur. Bu resim şunu yansıtmaktadır: disiplin içerisinde İslam felsefesinin nelğine dair, şu ya da bu şekilde İsraki geleneğin etkisi altında geleneksel olarak kabul edilen bir İbn Sina referanslı bir yorum ağırlık kazanmış gözükmektedir. Bu ağırlık, her ne kadar halen metin okuma ve anlama doğrultusunda gayret gösterilse de çalışmaların söz konusu yorumun ön-kabulü üzerine bina edilmesine yol açmaktadır. Yani genel görünüm veya öne çıkan görünüm, bilhassa İbn Sina sonrası mistik ve uzlaştırmacı olduğu iddia edilen bir "İslam Felsefesi" anlayışını yansıtmaktadır. Disipline hakim olan atmosfer, büyük ölçüde romantiktir ve tarihseldir. Bir filozofun din ile ilgili bir referansı, İslam düşüncesinin gelişimine yapılan bir katkı olarak değerlendirilmekte ve bu referansın o filozofun kendi sistemi açısından sorgulanması pek yapılmamaktadır. Felsefesinin son merhalesi itibariyle, İbn Sina'nın genel olarak yetkinlik ve otoritesi karşısında duyulan meftunluk ve hala tam olarak haklılığı isbata muh-

taç olan güven, din ve felsefe ilişkisi noktasında "fazla söze ne hacet" tavrını doğurabilmektedir. Bu örnekle demek istediğim şudur ki İslam tarihinde felsefe aleyhine yaşanan kırılmanın artçı şokları hala yaşanmaktadır. Bu şoklar, günümüzde geçmiş felsefi üretime romantik olarak bağlanıp hala daha iyi anlama çabaları içinde boğulmayı getirmektedir. Böyle bir sonuç ise, İslam düşüncesi içerisinde yeni bir ufuk açma veya yeni felsefi teoriler geliştirme yolunu tıkamaktadır. Netice itibariyle, İlahiyat fakültelerindeki İslam Felsefesi disiplinleri, resmi kurum zihniyetiyle çalıştığı sürece, "kim ne demiş" çalışmalarının ötesine geçemeyecek ve yeni bir katkıda bulunamayacaktır. Mevcut resim şunu betimlemektedir: İslam Felsefesi ana bilim dalları, İslam felsefe tarihinde üretilen teorilerin arkeolojisini yapar. Kendisini Batılı din felsefesi çalışmalarından azade etmiş Din Felsefesi araştırmacıları da –şayet ilgi duyarsa-- o fikirleri analiz, tenkid veya tahkim eder. Bu anlamda, İslam Felsefesi dalları, "İslam Felsefesi" tabirinin teknik bir tabir olduğunu ve belli bir zaman diliminde üretilmiş ve oraya hapsedilmiş faaliyetlerin araştırılması alanı olduğunu zımnen kabul etmektedir. Bu zımnı kabul, sözünü ettiğim romantik yaklaşımın besleyici faktörlerinden biridir. Eğer İslam Felsefesi bu anlamda kabul edilecek ise, söylenecek bir söz olmaz. Bu bir tanımlama olur ve çalışmalara da buna uygun yön verilir. Böyle bir oryantasyon ile İslam Felsefesi disiplini, düşük standartlı da olsa, Batılı araştırmalarla paralel hale gelecektir.

Ancak eğer disiplinin İslam düşünce ve metafiziğinin gelişimi doğrultusunda bir amacı olduğu iddiası varsa ve buna rağmen dağılık ve amaçsız arkeolojik çalışmalar amaç olarak devam edecekse, bir problem var demektir. Zira geçmişten miras kalan veya çağdaş felsefi sorunlara çözüm üretme yönünde faaliyetler yapılması gerektiği bilinci varsa, bu durumda bu alanın aktörleri önceden kabul edilen bazı İslami düşüncelerin, klasik dönemin Meşşâ'i veya İsrak felsefesine müracaat ederek doğrulama ameliyesine girişmemelidir. Bu anlamda İslam felsefesi alanının yeni bir vizyona ihtiyacı vardır. Bu vizyon, bir felsefe üretim platfor-

mu olarak gördüğüm Kalam ve analitik yöntemle düşünsel üretime katkıda bulunacak Din Felsefesi alanlarıyla yapılacak disiplinler-arası işbirliğinde gizlidir.

Diğer taraftan, bilindiği gibi, bu tür akademik çalışmaların seyrini belirleyici konumda bulunan kişilerin tercihleri ve bakış açıları, çalışmaların yönü ve niteliği noktasında hayati öneme sahiptir. Yetişen akademisyenlerin yönlendiricisi konumunda olan akademisyenler, bir anlamda disiplinin kaderini tayin etmektedirler. Bu bakımdan, yukarıda sözünü ettiğim hedefler, daha doğrusu hedeflerin yokluğu, ortaya çıkan araştırmaların fazla dağılık ve ne amaçla yapıldığı belli olmayan bir araştırmalar yığını haline getirebilmektedir. Elbette bunun arkasında, 'yapılan çalışmalar bir sistem içerisinde yapılmalıdır' şeklinde bir perspektif yatmaktadır. Sırf akademik çalışma olsun diyerek gerçekleştirilen araştırmaların böyle bir amacı doğal olarak yoktur. Bu açıdan İslam Felsefesi disiplini, disiplinden uzak gözükmektedir. Mevcut durum, İlahiyat Fakülteleri bünyesindeki İslam Felsefesi ana bilim dalları arasında koordinasyonsuzluktan kaynaklanmaktadır.

Bu çerçevede, yukarıda değindiğimiz üzere, üzerinde anlaşmaya varılmış bir tanım, paradigma ve teleolojik ilkenin noksanlığı sebebiyle, İslam Felsefesi disiplini, araştırma alanını nitelik olarak etkileyecek bir terminoloji çalışmaları için zemin yaratmaktan da uzak gözükmektedir. Felsefi tasavvurları şekillendiren ıstılahların olmayışı, öncelikle düşüncelerin tam olarak anlaşılmasını engellemekte; ve bu da yeni üretime imkan hazırlamakta yetersiz kalmaktadır. Bunun sonucunda ise tabii olarak İslam felsefesinin yeni tartışmalarda varlık göstermesinin önüne set çekmektedir. İslam düşüncesinde en etkili olması gereken alan olan İslam felsefesi böylece düşünce üretmekten ve bir akım yaratmaktan uzak kalmaktadır. Felsefi düşüncelerin çağdaş metafiziksel ve teolojik sorunlara referansını gerçekleştirme ameliyesi, neredeyse tek amaç olduğu görünümü veren arkeolojik çalışmaların gölgesinde kaybolmaktadır. Bu duruma rağmen, İlahiyat Fakültelerindeki İslam felse-

fesi çalışmaları, Batılı araştırmaların gerisinde kalmaktadır. Son yıllarda üretilen çalışmalarda görülen nitelik ve niceliksel artışa rağmen durum hala budur. Bu haliyle de disiplinin Batılı çalışmalarla rekabet etmesi hem oldukça zor hem de genel anlamda İslam düşüncesi için bir katkı sağlama ihtimali oldukça düşüktür.

II. İslam Felsefesi Araştırmalarını Etkileyen Unsurlar

Genel anlamda Türkiye'de İslam felsefesi çalışmalarını etkileyen unsurlar, disiplin-içi ve disiplin-dışı olmak üzere iki kategoride ele alınabilir.

A) Disiplin dışı etkenler üzerinde kapsamlı bir değerlendirme yapmak, bu çalışmanın amacı ve kapsamı dışında kalacağı için, genel anlamda İslam felsefesi aleyhine bir resim çizen etkenlerden bazılarını burada kısaca zikretmekle yetineceğim. Bu etkenler arasında şunlar sayılabilir: tesbit edilmesi mümkün olan tarihsel sebeplerin bir sonucu olarak geleneksel kültürün felsefeden uzak olması; dolayısıyla felsefi düşünceden uzaklık; Cumhuriyet dönemindeki ideolojik karşıtlıklar; İslam Felsefesi'nin teknik ve ideolojik sebeplerle İlahiyat Fakülteleri'yle kısıtlanması, vb. Ancak bunların disiplin-içi etkenlerden tamamen bağımsız olmadığını kaydetmek gerekir. Zira bu etkenlerden bir kısmı, disiplin-içi etkenleri doğuran ana sebepler olarak görülebilir. Bu bağlamda zikre değer iki husustan biri, ideolojik nedenlerle İslam Felsefesi'nin İlahiyatlar dışındaki Felsefe bölümlerinde yer bulmamasıdır. Zira tersi olsaydı, disiplinin gelişimi lehine farklı bakış açıları yeni bir ivme kazandırabilirdi. İkinci husus, İlahiyat Fakültelerinde özellikle öğrenciler arasında hala felsefeye aleyhine dinsel bir saikten beslenen fakat cehaletten kaynaklanan karşı duruşlar gözlemlenebilmektedir.

İslam Felsefesi alanında yapılan çalışmalarını nitel ve nicel olarak etkileyen disiplin-içi unsurları açıklamaya geçelim.

B) Disiplin-içi etkenler:

1. Dil sorunu ve felsefi ıstılahlar meselesi
2. Kütüphanelerin yetersizliği

3. İlahiyat Fakültelerinin müfredat yoğunluğu ve imkansızlıklar nedeniyle İslam Felsefesi araştırmalarının yüzeysel kalması.
4. Yazılan tezlerin durumu, Ana Bilim dalları arasındaki iletişimsizlik sorunu.

1. Dil Sorunu

a) Alanın asli dili Arapça'nın yeterince ve etkili bir şekilde öğretilmemesi:

Malum olduğu üzere, İslam felsefesinin kaynaklarının kahir ekseriyeti Arapça'dır. Bu gerçek, disiplin araştırmalarının sağlıklı ve doğru olarak yapılması için Arapça öğrenimini zorunlu kılmaktadır. Ancak yine bilindiği üzere, Türkiye'de bu hususta yaşanan bir dil bariyeri sorununuz bulunmaktadır; sonuçta yetersiz dil öğrenimi ve öğretiminden ötürü alandaki öğrenciler ve araştırmacılar orijinal kaynaklardan yeterince ve etkili bir şekilde yararlanamamaktadır. İlahiyat fakültelerinin ana araştırma dili Arapça olduğu için, bir dönem bu fakültelerde bir yıllık hazırlık sınıfı ihdas edilmişti. Daha sonra kaldırılan bu hazırlık sınıfı, her ne kadar arzu edildiği kadar etkili bir dil öğretimi ortaya koyamadığı gerekçesiyle eleştirilmiş olmasına rağmen, en azından hem öğrenciler hem de bu programlardan yetişen akademisyenlerin Arapça yeterliliği noktasında yine de bir fark yaratmıştı. Arapça hazırlık sınıfı içermeyen mevcut İlahiyat programlarından yetişen öğrencilerin durumlarına bakarak bu yargıya, rahatlıkla varabiliriz. Bu açıdan, Arapça'yı esas alan diğer dallarda olduğu gibi, İslam Felsefesi alanında da Arapça yetkinlik meselesi hala bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Lisans düzeyinde yeterli ve etkili bir Arapça donanımıyla mezun olamayan müstakbel akademisyenler, şayet Arapçalarını dışarıdaki kurslardan bir şekilde geliştirmemiş iseler, doğal olarak hem kaynaklara erişimde hem de kaynaklardan yararlanma noktasında sıkıntı çekmektedirler. Bundan daha önemlisi, felsefi meselelerin künhüne varmak için hayati önemi haiz olan felsefi istilahlara doğru anlaşılabilmesi sorunu baş göstermektedir. Terminolojinin ve bilhassa felsefi terminolojinin her ne kadar salt anlamda Arap dilini bilmeyi aşan bir konu olduğu bir gerçek ise de etkili

dil öğreniminin sağlayacağı metin okuma kolaylığı, anlamları metinlerde mündemiç olan istilahlara anlaşılmasını da kolaylaştıracaktır, kabul edileceği üzere. Bu bağlamda ifade edecek olursak, alan araştırmalarında ortak bir dil ve anlayış oluşturma doğrultusunda, İslam felsefesinin istilahlarını inceleyen ve kalıcı bir terminoloji oluşturacak bir çalışmanın en yakın zamanda yapılması zorunludur.

Yetersiz dil eğitimi sebebiyle orijinal eserlere erişememekten ötürü, hem öğrenciler ve hem de araştırmacılar zorunlu olarak tercüme eserlere yönelmektedirler. Öncelikle belirtelim ki alan araştırmacıları için aslolan çalışılacak eserlerin orijinal dili olan Arapça'nın yeterli düzeyde öğrenilmesidir. Fakat klasik eserlerin Türkçe'ye aktarılması da bir zorunluluktur. Bu zorunluluk, araştırmacıların Arapça dil problemlerinden ötürü araştırmalarına esas teşkil edecek metinler yaratma ihtiyacından kaynaklanan bir zorunluluk değil, daha ziyade o eserlerin İslam medeniyet ve kültürünün bir zenginliği ve bir değeri olmalarından ileri gelir.

Bu anlamda bile, son birkaç yıla kadar orijinal eserlerin çoğunun tercüme yapılmamıştı. Son yıllarda bazı yayınevleri ve mütercimlerin gayretleri sonucu, özellikle bazı klasik eserler tercüme edildi ve bu şekilde Arapça sorunu olan okurlar söz konusu eserlere ulaşabildiler. Tekrar vurgulayalım ki araştırmacı orijinal dilde araştırma yapmalıdır. Zira bu noktada, hem yapılan tercümeleme sıhhati mesele edilmelidir ve hem de yapılan tercümeleme ne kadar iyi olursa olsun, istilahlara ve metnin bağlamı açısından hala farklı okumalar olması mümkündür. Bu noktada ise paradoksal bir durum arzı etmektedir. Çünkü söz konusu ettiğimiz dil problemi, orijinal eserlerin tercümesi konusunda da yaşanmaktadır. Malum olduğu üzere, Arapça bilmek, kişiye, örneğin bir İslam felsefesi metnini doğru bir şekilde tercüme edebileceğinin garantisini sağlamaz. Böyle bir metni anlaşılır bir biçimde tercüme etmek için, mütercimin hem felsefi meselelerden haberdar olması ve hem de felsefi terimleri bilmesi beklenir; veya en azından yapılan tercümeleme bu hasletlere sahip donanımlı birinin meşvereti ve nezareti altında gerçekleştirilmelidir.

Tercümeleer konusundaki bu ideal man-zaranın yokluğu, akademi içerisinde ve dışarısından elde edilmesi mümkün olan farklı katkılarla telafi edilebilir. Örneğin, yapılan tercümeleer ehil kişilerce tenkide tabi tutulması gibi katkılar gelişim için oldukça önemlidir. Ancak, maalesef, genel olarak İlahiyat fakültelerinde özel olarak da İslam Felsefesi dallarında bu türden tercümeleer değerlendirilmesinin yapıldığı akademik *review* geleneği oluşmadığı için, yapılan her tercüme, tercümesi yapılan kitabın tek Türkçe kaynağı haline gelmekte ve kendi kendinin sıhhat referansı olabilmektedir. Dolayısıyla, yukarıda bahsettiğim paradoks, bu şekilde, araştırmacıların hem dil yetersizliği yüzünden tercüme eserlere müracaat etmek durumunda kalmalarını hem de esasen aynı sorundan muzdarip olan tercüme eserleri esas olmak durumunda kalmalarına işaret etmektedir. Umumiyetle eserler ve tercümeleer hakkında yazılanlar, genellikle “kitap tanıtımı” formatındadır. Bu ise her zaman tenkid içermemektedir. Bu sebeple, yapılan her tercümenin, farklı ve yetkin kişiler tarafından tenkid ve *review* edilmesi, alan çalışmalarının sıhhati lehine önemli ölçüde fayda sağlayacaktır.

b) Yabancı Dil Meselesi ve Batılı Çalışmalara Erişim:

Yabancı dil meselesi, takdir edileceği üzere, tarihsel şartların ve mevcut küresel akademik ortamın zorunlu kıldığı bir meseledir. Kabul edelim ki İslam felsefesi alanında Batı’da üretilen devasa literatürü takip etmek akademik anlamda bir zarurettir. Bu zaruret ise başka bir zarureti, yani en azından günümüzün *lingua franca*’sı olan İngilizce’nin literatürü takip etmeye yetecek kadar bilinmesini gerektirmektedir. Batı’da üretilen eserlerin bir kısmı zaman içerisinde Türkçe’ye tercüme edilmektedir, fakat bu tercümeleer çoğunlukla zaman almakta ve yayınların takibini zorlaştırmaktadır. Yeterli derece dil bilinmesine rağmen çıkan yayınların gerçekten takip edilip edilmediği veya Batı’da çıkan kitaplara müracaatı gerekli görülüp görülmediği başka bir sorundur ve akademisyenlerin kendileriyle alakalı bir husustur.

2. Kütüphanelerin Yetersizliği

İlahiyat Fakültelerinde kütüphanelerin yetersizliği eskiden beri bilinir. Ülke şartları elvermediği için, kişisel imkanlarla kitap ve periyodik yayınların takibini yapılması her zaman ve herkes için mümkün olmamaktadır. Hatta bir elyazması görmek için bir şehirden diğerine gitmek bile yetersiz ücretlendirilen akademisyenler için kabaşa dönüşebilmektedir. Bu bakımdan kütüphanelerin çıkan yayınları takip etmeleri ve o yayınlardan edinmeleri araştırmacılar için hayati önemi haizdir. Aynı şey, yurt dışı yayınlar için de geçerlidir. Alan çalışmalarının kütüphanelere kazandırılması elzemdir. Ancak her zaman karşımız çıktığı gibi, yeterli ödenek olmaması nedeniyle sınırlı sayıda kitap alınabilmektedir ve bu da yurtdışı yayınların takibini zorlaştırmaktadır.

3. İlahiyat Fakültelerinin müfredat yoğunluğu ve imkansızlıklar nedeniyle İslam Felsefesi araştırmalarının yüzeysel kalması

Türkiye’de İlahiyat fakültelerinin, muhtemelen en çok çeşitlilik gösteren ve en yoğun müfredata sahip olduğunu söylemek sanırım abartılı olmaz. Bu durum, ilk bakışta avantajlı gözükse de aslında arzu edilir derinlikli akademik çalışmaların yapılmasına engel teşkil etmektedir. Çok yoğun bir ders programına sahip olan lisans düzeyinde öğrencilerin her hangi bir dala odaklanması oldukça zordur. İlahiyat alanı içerisine yerleştirilen her disiplin için geçerli olan bu durum, bilhassa kendine has bir jargonu ve keşfedilecek bir çok katmanı olan İslam felsefesi alanı için daha büyük bir maniadır. Bilindiği üzere bu, haftalık ders saatlerinin asgaride tutulmasını gerektirmekte ve bu da her bir alan dersinin yüzeysel bir şekilde ele alınıp geçirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bunun en büyük dezavantajı, lisansüstü programlarda görülmektedir. Yüksel Lisans veya Doktora programına gelen öğrenciler, hem yukarıda bahsettiğimiz yetersiz Arapça bilgisi ve hem de lisansda aldığı yetersiz alan altyapısı ile bocalayabilmektedir. Alan altyapısıyla kastettiğim şey, sağlam bir Grek felsefesi bilgisi ve İslam felsefesine dair temel konulardır. İslam felsefesi anabilim dallarında analitik felsefi düşünüş

tarzı da kazandırmadığı için, disiplin sonuçta tarihsel bilgileri talim ettirmekten başka bir şey yapmamaktadır. Kişisel ilgi, heyecan ve becerilere bırakılan bu konu, ilgili akademisyenler için her şeye yeniden başlama anlamına gelmekte ve böyle bir şeye girişmek de oldukça uzun bir zaman almaktadır. Zaten farklı birçok problemle boğuşmak zorunda olan bu kişilerin, İslam felsefesi alanında arzu edilen üretimi sağlaması da oldukça zordur. Bu sebeple, İslam Felsefesi Ana Bilim dalları, yeni bir müfredat geliştirerek, teorik felsefe çalışmalarına zemin hazırlamak ve analitik düşünceye ağırlık vererek ilgi duyan araştırmacıların önünü açmalıdır. Ancak bu yolla, İslam Felsefesi yeni düşüncelere üretecek ve kendisini ifade edeceği orijinal bir dil geliştirecektir.

4. Tezlerin durumu ve Anabilim dalları arasındaki iletişimsizlik sorunu: mükerrer tezler, tez konusu paylaşımı, havuz, tezlerin paylaşımı vs.

Son yıllardaki teknolojik gelişme sonucu, hem yurtiçine hem de yurtdışında yapılan çalışmalara erişimin görece hız kazanması ve araştırmacılar tarafından bu çalışmaların en azından eskiye nazaran daha iyi takip ediliyor olmasıyla, bu alandaki çalışmalarda hem içerik hem de telif boyutunda gelişmeler gözlenmektedir. Bu gelişmeler hem nitelik hem de nicelik olarak tesbit edilse de araştırma standardının yeterince yüksek olması için bir süre daha beklemek gerekecek gibi gözüküyor.

İSAM'ın geçen yıl yayınladığı tezler kataloguna² göre, İslam Felsefesi Ana Bilim Dalı adı altında listelenen yüksek lisans ve doktora tezlerinin konuları incelenince, görülecek olan aşağı yukarı şudur: 2000-2007 yılları arasında İlahiyat Fakülteleri bünyesindeki İslam Felsefesi Ana Bilim Dalları'nda yapılan tezlerin sayısı, 1953-2000 yılları arasında yazılan tezlerin neredeyse üç katı olduğu görülüyor. Bu niceliksel artışın, beraberinde niteliksel artışı da getirip getirmediği tartışılması gereken bir husustur ve tezlerin tek tek ve karşılaştırmalı

olarak incelenmesini gerektirmektedir. Katalogdan anlaşıldığına göre, tezlerde tekrara düşülmüştür ve bu, Ana Bilim Dalları arasında bir koordinasyonsuzluğa atfedilmelidir. Tezlerin konularına baktığımızda, yaptırılan yaklaşık 630 tez arasında ciddi sayılabilecek olan yaklaşık 285 tezin kahir ekseriyeti (yaklaşık 170), belli bir filozofun veya düşünürün düşüncesine göre spesifik bir konuyu ele almış ve incelemiş gözüküyor. Bunlardan yaklaşık 60 tez, kişi ve eser değerlendirmelerini teşkil etmektedir. Yaklaşık 40 tez, gerek bir Müslüman ve bir Batılı gerekse bir Müslüman filozof ile bir diğeri arasında mukayese yapan inceleme sunuyor. Bir veya iki çalışma, terimleri konu edinmiş, 10'un üzerinde tezde sırf tasviri veya genel bir inceleme tercih edilmiştir. Analitik bir incelemeyi sadece çağrıştıran tez sayısı bir elin parmak sayısını geçmemektedir. İki husus kendini gösteriyor: i) disiplinin, genelde tarihsel araştırmalar yaptırarak İslam felsefesi geleneğinin bir haritasını çıkarma amacı ön plandadır. Önceki bölümde de değindiğimiz gibi, bu yapılması gereken akademik bir faaliyettir. Son yıllarda klasik eserlerin elyazmalarının tahkik ve neşrinin yapılması sevinilecek bir gelişmedir. Ancak bu faaliyet, özellikle doktora tezleriyle hızlandırılmalı ve orta vadede araştırmacıların hizmetine sunulmalıdır. İkinci husus, daha çok bir tesbittir: yapılan tezlerin teorik analitik tarzda olmadığı bir geçektir ve bu, mevcut şartlar altında doğal görülmelidir. Zira ana bilim dallarında bu tarz çalışmalar için alt yapı oluşturacak dersler verilmemektedir. İslam felsefesi ana bilim dalları, daha önce değindiğimiz gibi, buna yönelik bir müfredat değişikliğine gitmelidir.

Ayrıca, öneri olarak sunulması gereken husus, zaman zaman dile getirildiği dibi, Ana Bilim dalları arasında etkili bir koordinasyon kurarak bir tez havuzu oluşturulmasıdır. Esasen, bir konuyu iki kişi çalışmamalı diye bir kural yoktur. Ancak bir konuyu çalışan iki araştırmacı arasında, konunun farklı zaviyelerden ele alınması sağlanabilir. Üzerinde söz söylenecek bir mesele hakkında her bir araştırmacı yine kendi katkısını sunacaktır, ama özellikle tasviri çalışmalarda çoğunlukla ortaya çıkan benzer olacaktır. Bu durumda yapılması gere-

2 Erünsal, İ. E., F. Çardaklı ve A.B. Ülker, *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu I* (1953-2000), II (2001-2007), İstanbul: ISAM, 2008.

ken şudur: yüksek lisans tezlerini bir kenara bırakırsak, özellikle doktora tezleri yazılıp savunulduktan sonra, bir “tez *review*” geleneği başlatılarak yapılan tezler hem tanıtım hem de tenkid babından akademiye sunulabilir ve ideal olarak düşünürsek sunulmalıdır da. Böyle bir ameliye, hem tez tekrarını aza indirecek ve dolayısıyla zaman ve gayret israfını aza indirecektir ve hem de aynı konuda farklı katkıların ortaya konmasına imkan tanıyacaktır. Yapılan doktora tezlerinin anabilim dallarının kütüphanelerinde bulundurulması zahmetli ve maliyetli olacağı için, “tez *review*” sistemi, Ana Bilim dalları arasında akademik bir bağın kurulmasına imkan verecektir.